

STRATEGIJSKI EKO (GREEN) MENADŽMENT – BEZBEDNOSNA DIMENZIJA

Safet Korać¹

Sažetak

Pojam zelene ekonomije nije nov. Ona se samo sve više pominje u poslednjoj deceniji, imajući u vidu da raste globalni interes za probleme u životnoj sredini i da klimatske promene polako preuzimaju primat vodeće teme u svetu. Sve više sazreva mišljenje da globalna ekonomija, zasnovana na potrošnji fosilnih goriva za proizvodnju energije, nije održiva. Povećanje emisija gasova staklene bašte praćeno uništavanjem ili narušavanjem eko-sistema dramatično povećava rizik izloženosti ljudske vrste prirodnim katastrofama, dok istovremeno smanjuje naše sposobnosti prilagođavanja. Ukoliko želimo da naša budućnost bude na neki način sigurnija, ekonomija se mora promeniti tako da ljudsko blagostanje bude ostvareno, ali bez pratećeg uništavanja eko-sistema od kojih to blagostanje u velikoj meri zavisi.

Ključne reči: Zelena ekonomija, održivi razvoj, klimatske promene, bezbednost

Abstract

The term "green economy" is not new. Green economy is being mentioned repeatedly in the last century, especially considering the increasing global interest for environmental problems and climate changes taking the place of the most discussed topic in the world. The opinion that the global economy based on the consumption of fossil fuels for energy production is not sustainable is rapidly rising. The raising emission of greenhouse gases followed by the destruction or damage the ecosystem put humans at risk from exposure simultaneously reduces the abilities to adapt. If we want our future to be safer in any means, the economy must change in order to provide well-being for humans, yet without the destruction of the ecosystem, that well-being largely depends on.

Key words: green economy, sustainable development, climate change, security

Šta je zelena ekonomija?

Još se ne može govoriti o jedinstvenoj definiciji i osnovnim konstituensima zelene ekonomije na međunarodnom nivou. Međutim, iako preovladavaju shvatanja da pojam zelene ekonomije svaka država treba da definiše samostalno i prilagodi ga sopstvenoj stvarnosti, ima dosta pokušaja da se ovaj koncept jedinstveno definiše. Program za životnu sredinu UN (UNEP) definiše zelenu ekonomiju kao ekonomiju koja kao rezultat ima uvećano blagostanje ljudi i društvenu jednakost i pri tome značajno umanjuje rizike po životnu sredinu

¹ Mr Safet Korać - Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore

i ekološke nedostatke. Pojednostavljeno, zelenom ekonomijom se može smatrati ekonomska aktivnost koja se vrši uz niske emisije ugljenika, kroz koju se resursi efikasno troše i koja je društveno inkluzivna. U zelenoj ekonomiji rast primanja i zaposlenosti postiže se javnim ili privatnim investicijama kojima se smanjuju emisije ugljeničnih gasova i drugih zagađenja, ostvaruje energetska efikasnost i efikasnost u potrošnji resursa, ili vrši prevencija gubitaka biodiverziteta i usluga eko-sistema. Ove investicije treba da budu usmeravane i podržane ciljnim javnim rashodima, političkim reformama i promenama zakonodavstva. Iako se ideje na kojima počiva mogu pratiti godinama, ako ne i decenijama unazad, zelena ekonomija je u poslednjih par godina promovisana (nadamo se uspešno), kao krucijalna promena u razmišljanju.

Dok gledamo ruševine neoliberalne ekonomske paradigme, potpuno je jasno da je potrebno nešto novo, ali nije uvek lako to novo prevesti u praksu. Neoliberalno razmišljanje je pretvoreno u vodeću (i skoro isključivu) paradigmu razvoja još od vremena reganomike i tačerizma kroz reafirmaciju Vašingtonskog konsenzusa, da bi u jednom trenutku gotovo dobilo snagu svojevrzne religije. Ova forma ekonomske organizacije usvojena, ili čak nametnuta državama širom sveta, smatrana je jednim uspešnim načinom da se u okviru koncepta ljudskih prava i sloboda dostignu stremljenja ka ljudskom blagostanju. Ekonomska kriza, čiji smo svedoci, dovela je do otrežnjenja. U traganju za oblikom ekonomske organizacije koja bi izbegla greške neoliberalne ekonomije, neke stvari postaju evidentne. Ne možemo razdvojiti ekonomiju od onoga što predstavlja njenu (ekonomsku i društvenu) osnovu. Sa druge strane, ekonomija se mora organizovati tako da ekonomski rast u isto vreme dovodi do stvaranja novih radnih mesta i nove vrednosti, ali i do što bržeg eliminisanja društvene marginalizacije. Istovremeno ekonomski rast mora biti zasnovan, ali i rezultovati smanjenjem potrošnje resursa i uništavanja eko-sistema. Sposobnost da se stvara nova vrednost i blagostanje, efikasnost i kompetitivnost, kao tradicionalna merila ekonomskih aktivnosti ne bi trebalo da budu odbačena. Naprotiv, ova merila treba dopuniti novim, onim koji se nalaze na strani društvene i invajronmentalne pravde, jer je to jedini način da se osigura budućnost, uveća i gde je to neophodno ponovo izgrade zalihe prirodnog kapitala kao izvora javnih koristi, posebno za siromašne stanovnike čiji životni uslovi i sigurnost zavise od prirode.

Izveštaj generalnog sekretara UN za Prvi pripremni sastanak UNCSD navodi četiri principa koji predstavljaju temelj zelene ekonomije:

1. analiza nedostataka tržišta i internalizacija eksternalija;
2. sistemski pristup ekonomskoj strukturi i njenom uticaju na bitne aspekte održivog razvoja;
3. fokusiranje na društvene ciljeve (nova radna mesta, na primer) i definisanje politika koje bi društvene ciljeve usaglasile sa drugim ciljevima ekonomskih politika;
4. fokusiranje na makroekonomski okvir i strategije razvoja s ciljem iznalaženja brzih načina dostizanja održivog razvoja.

Dakle, zelena ekonomija se razlikuje od danas dominantnih ekonomskih paradigmi koje se primenjuju od strane tvoraca ekonomskih politika ili predaju na klasičnim ekonomskim fakultetima u tri osnovna shvatanja:

- Ona je u osnovi usko povezana sa socijalnom pravdom. Za tradicionalne ekonomiste „ekonomija blagostanja“ je samo nešto periferno, nešto što upotpunjava dominantne

ekonomske teorije. Za zelene ekonomiste jednakost i pravda nalaze se u centru svega onoga što se preduzima i predstavljaju važniji parametar od tradicionalnih mera ekonomskih vrednosti, kao što je, na primer, efikasnost. Veliki broj zagovornika zelene ekonomije dugi niz godina bavio se razvojnim ekonomijama nerazvijenih zemalja, a čak i oni koji nemaju takva iskustva u osnovi su privrženi principima jednakosti i neophodnosti da se promene uslovi poslovanja u korist nerazvijenih.

- Zelena ekonomija svoje korene između ostalog ima i u aktivnostima ekoloških pokreta širom sveta. Ona narasta od dna prema vrhu i izgrađuje se na praktičnim iskustvima, pre nego na apstraktnim teorijama.
- Zelena ekonomija još nije akademska disciplina, široko prisutna na univerzitetima i u akademskim krugovima. Razlog tome nije što zelena ekonomija i njeni zagovornici nemaju šta da pruže nauci, već što su akademske rasprave o ekonomiji i ulozi nauke uopšte još široko zasnovane na globalizovanim ekonomskim sistemima, čija dominacija u velikoj meri doprinosi neodrživoj proizvodnji i potrošnji.

Imajući u vidu navedene principe, razvijen je ili se razvija niz instrumenata i politika kojima se može ubrzati napredak u pravcu zelene ekonomije. Pomenuti Izveštaj kao najefektivnije navodi sledeće politike:

- a) Politike realnog vrednovanja i realnih cena, uključujući uklanjanje subvencija, vrednovanje prirodnih resursa i uvođenje taksi na sve ono što ugrožava životnu sredinu, kako bi se izvršila internalizacija eksternih troškova, podržala održiva potrošnja i omogućile pravilne poslovne odluke. Ovi instrumenti i politike zasnovani su na izvornim principima ekonomije životne sredine;
- b) Politike zelenih javnih nabavki kojima se promoviše „ozelenjavanje“ tržišta i poslovanja uopšte;
- c) Reforma ekološkog oporezivanja, zasnovana u velikoj meri na iskustvima razvijenih evropskih država. U osnovi ove reforme je nastojanje da se fokus oporezivanja sa „pozitivnih“ proizvodnih faktora, kao što je rad, pomeri ka „negativnim“, na primer ka zagađenju. Na ovaj način ostvarila bi se dvostruka korist: kroz smanjenje eksternih troškova zaštite životne sredine omogućilo bi se veće zapošljavanje;
- d) Ulaganje sredstava iz javnih fondova u održivu infrastrukturu (uključujući javni saobraćaj, obnovljivu energiju i poboljšanje stanja postojeće infrastrukture s ciljem bolje energetske efikasnosti) i prirodni kapital, kako bi se obnovile, očuvale i gde god je to moguće uvećale zalihe prirodnog kapitala. Ovo je od velike važnosti posebno u sadašnjim uslovima ekonomske krize kada države sve više pribegavaju stimulativnim paketima iz javnih izvora za oživljavanje proizvodnje;
- e) Usmeravanje sredstava iz javnih fondova za istraživanje i razvoj tehnologija koje su u službi zaštite životne sredine, delimično da bi se nadomestilo smanjenje investicija koje su za te namene dolazile iz privatnih izvora, delimično kako bi se stimulisala ulaganja u kritične sektore (na primer, obnovljivu energiju) sa potencijalom visokog ekonomskog obima, ali i da bi se umanjilo učešće i značaj istraživanja u oblastima „prljave“ i rizične tehnologije;
- f) Strateška javna ulaganja kroz različite programe podsticaja i stvaranja partnerstva u sve ono što se može smatrati „troškom“ vezanim za razvoj, kako bi se stvorile

osnove za samostalni i održivi proces društveno i ekološki održivog ekonomskog rasta;

- g) Socijalne politike kojima bi se društveni ciljevi pomirili sa predloženim ekonomskim politikama.

Koje su direktne koristi od prelaska na zelenu ekonomiju za čovečanstvo?

Zelena ekonomija prepoznaje vrednosti prirodnog kapitala i u njega investira:

- Niži nivo deforestacije i obnavljanje šumskog fonda samo po sebi je ekonomski isplativo i efikasno, a uz to pozitivno utiče na poljoprivrednu proizvodnju i bolje uslove života u ruralnim oblastima;
- „Ozelenjavanje“ poljoprivrede daje nade da će u budućnosti moći da se proizvede dovoljno hrane za sve brojnije stanovništvo, a da se pri tome neće narušiti osnovni prirodni resursi potrebni za poljoprivrednu proizvodnju;
- „Ozelenjavanje“ poljoprivrede takođe podrazumeva institucionalno jačanje i razvoj infrastrukture u seoskim područjima, pre svega u zemljama u razvoju;
- Rastući nedostatak vode može se nadomestiti politikama koje podrazumevaju veće investiranje u nove sisteme za snabdevanje vodom i u povećanje efikasnosti postojećih;
- Ulaganje u ostvarivanje održivog nivoa ribljeg fonda osiguraće neophodne prihode na dugoročnom planu.

Zelena ekonomija je neophodna ako se želi stvarno smanjenje siromaštva u svetu:

- „Ozelenjavanje“ poljoprivrede u zemljama u razvoju, bazirano na poboljšanju ekonomske snage malih poljoprivrednih proizvođača, utiče na smanjenje ukupnog siromaštva uz istovremeno ulaganje u prirodni kapital od koga siromašna domaćinstva zavise u velikoj meri;
- Povećanim ulaganjem u prirodne resurse koje koriste siromašni za ostvarivanje svojih prihoda prelazak na zelenu ekonomiju omogućava bolji kvalitet života u mnogim delovima sveta koji imaju niske prihode domaćinstava; u mnogim zemljama u razvoju jedna od najvećih mogućnosti za prelazak na zelenu ekonomiju je ulaganje u sisteme za snabdevanje vodom za piće i sisteme sanitacije za najsiromašnije;
- Obnovljiva energija može imati isplativu i efikasnu ulogu za eliminisanje energetskog siromaštva;
- Konačno, razvoj turizma, ukoliko je na pravi način projektovan i vođen, može značajno unaprediti lokalnu ekonomiju i smanjiti siromaštvo.

Zelena ekonomija stvara nova radna mesta i povećava nivo društvene jednakosti:

- Prelazak na zelenu ekonomiju takođe znači i prelazak na nove politike zapošljavanja, odnosno otvaranje više radnih mesta nego što je to slučaj kod tradicionalnih ekonomskih modela;
- Ako se bude investiralo u zelenu ekonomiju, poljoprivredu, građevinarstvo, šumarstvo i saobraćaj imaće značajan porast zaposlenosti i to kako kratkoročno, tako i srednjoročno i dugoročno;

- Opredeljivanje najmanje jednog procenta od globalnog bruto domaćeg proizvoda za unapređenje energetske efikasnosti i iskorišćavanje obnovljive energije dodatno će dovesti do većeg zapošljavanja i uz to proizvesti „čistu“ energiju;
- Zapošljavanje u sektoru upravljanja otpadom i reciklaže će dodatno rasti kako raste količina otpada zbog povećanja broja stanovnika i potrošnje, mada u ovom sektoru još postoje izazovi vezani za uslove rada.

Zelena ekonomija utiče na zamenu fosilnih goriva obnovljivom energijom i niskougljeničnim tehnologijama:

- Mnoge mogućnosti za unapređenje energetske efikasnosti su isplative same po sebi;
- Ulaganje u obnovljivu energiju i tehnologije njenog dobijanja već danas predstavlja privrednu granu koja ima ogroman rast na tržištu, zbog činjenice da je postala veoma kompetitivna. Od 2002. do 2009. godine ulaganje u obnovljivu energiju raslo je po prosečnoj godišnjoj stopi od 33% (Global Trends in Sustainable Energy Investment 2010: Analysis of Trends and Issues in the Financing of Renewable Energy and Energy Efficiency. Paris: UNEP/SEFI, p. 13.)
- Tehnologije obnovljive energije su dodatno poželjne, ako se uzmu u obzir visoki troškovi upotrebe fosilnih goriva po društvo u celini, koji se do sada po pravilu ignorisani ili odlagani za neke buduće generacije.

Zelena ekonomija dovodi do veće efikasnosti resursa i energije:

- Industrija se danas susreće sa sve većim izazovima i mogućnostima za efikasno korišćenje resursa. Postoje brojni dokazi da se pred globalnom ekonomijom nalaze još neiskorišćene mogućnosti da uz korišćenje manje materijala i energije proizvede istu količinu blagostanja za čovečanstvo;
- Reciklaža otpada i dobijanje energije iz otpada postaju sve profitabilnije industrijske grane i nastaviće to da budu kao se bude povećavala svest o vrednosti otpada kao sirovine za reciklažu i proizvodnju energije; smanjenje otpada i povećana efikasnost u poljoprivredi i proizvodnji hrane može doprineti globalnoj sigurnosti hrane, kako danas, tako i u budućim decenijama.

Zelena ekonomija donosi rešenja koja mogu osigurati održivije gradove i urbanu mobilnost zasnovanu na niskougljeničnim tehnologijama:

- U gradovima će se u budućnosti najviše investirati, tim pre ako se radi o gradovima u zemljama u razvoju. Čineći naše gradove „zelenim“ (projektujući ih tako da imaju veću gustinu naseljenosti, radnih mesta i prostora za trgovinu i razonodu, kao i bolje uslove javnog prevoza), povećavamo efikasnost i produktivnost;
- Ključni pokazatelj efikasnosti zelene ekonomije biće vezan za izgradnju i rekonstrukciju objekata s ciljem povećavanja njihove energetske efikasnosti i uštede resursa;
- Unapređenje energetske efikasnosti u saobraćaju, prelazak na čista goriva, kao i veći udeo javnog i nemotorizovanog prevoza u urbanoj mobilnosti mora doneti značajne ekonomske i zdravstvene koristi.

Zelena ekonomija raste brže u odnosu na tradicionalnu, dok istovremeno održava i rekonstruiše prirodni kapital:

- Scenario investiranja u zelenu ekonomiju na nivou od 2% globalnog bruto domaćeg proizvoda u periodu od 2011. do 2050. godine, koji se zagovara od strane vodećih međunarodnih razvojnih institucija, trebalo bi da dovede do stope ekonomskog rasta koja će u najgorem slučaju biti jednaka onom rastu koji bi bio postignut u svetskoj ekonomiji ako bi se nastavili sadašnji trendovi. Međutim, uz ovakav scenario bili bi znatno smanjeni rizici klimatskih promena, nedostatka vode za piće i gubitaka biodiverziteta.

Da li se zelenom ekonomijom zamenjuje koncept održivog razvoja?

Koncept zelene ekonomije ne zamenjuje održivi razvoj, ali je danas sve više dokaza da dostizanje ciljeva održivog razvoja u najvećoj meri zavisi od kretanja u ekonomskoj sferi. Decenije u kojima su nove vrednosti i blagostanje stvarani na principima i uz korišćenje tradicionalnih ekonomskih modela nisu uspele da se izbore sa pojavama društvene marginalizacije i prekomerne potrošnje resursa i danas smo uglavnom daleko od dostizanja milenijumskih ciljeva razvoja.

Održivost i dalje ostaje prvorazredni dugoročni cilj, ali se dodatni naponi moraju usmeriti ka ostvarivanju koncepta zelene ekonomije ukoliko se taj cilj želi dostići.

Zelena ekonomija u kontekstu održivog razvoja i održivosti životne sredine

Održivi razvoj predstavlja krovni koncept i veličanstvenu paradigmu koja povezuje ekonomiju, društvo i zaštitu životne sredine, unutar koje se strategije zelenog rasta mogu smatrati odgovarajućim okvirom praktičnih politika. Imajući ovo u vidu, jasno je da zelena ekonomija predstavlja nešto mnogo konkretnije od održivog razvoja. Principi održivog razvoja odnose se na dugoročna stremljenja, dok zelena ekonomija kombinuje težnje za stvaranjem novih mogućnosti koje bi dovele do robusnijeg ekonomskog oporavka na kratak rok sa uvođenjem novih, ekološki efikasnijih izvora ekonomskog rasta na duži rok.

Ono što je najznačajnije: politike zelenog rasta daju naglasak na mestima u kojima se dodiruju ili preklapaju ekonomski i interesi zaštite životne sredine i pokušavaju da u takvom okviru pronađu najbolje opcije za razvoj. Time strategije zelenog ekonomskog rasta doprinose održivom razvoju tako što se njima kreira bolji politički okvir, neophodan za ostvarivanje koncepta održivog razvoja.

Koliko će nas zelena ekonomija dodatno koštati?

Zelena ekonomija nije usmerena protiv ekonomskog rasta, naprotiv, ona treba da predstavlja novi zamajac rasta i generator novih, pristojnih radnih mesta, kao i neophodnu strategiju za smanjenje postojećeg siromaštva. Danas se još može čuti da su ciljevi održivosti životne sredine i ekonomskog napretka nepomirljivi i da je neophodno učiniti ustupke na jednu ili drugu stranu, ukoliko se žele uspešna rešenja. Međutim, sve je više dokaza da ozelenjavanje ekonomije niti smanjuje stvaranje dohotka, niti utiče na manje mogućnosti zapošljavanja. Mnogi sektori vezani za zelenu ekonomiju na svom primeru dokazuju da se u okviru njih mogu ostvariti značajne investicije i veliki ekonomski rast i zapošljavanje. Ključ je, svakako, u ostvarivanju povoljnih uslova za tranziciju ka zelenoj ekonomiji i na tom planu se može još mnogo uraditi, pre svega kroz stvaranje odgovarajućeg okruženja

i praktičnih politika. Još jedan mit opterećuje težnje ka stvaranju jake zelene ekonomije. Često se čuje da ovo predstavlja luksuz koje sebi mogu dopustiti samo najbogatije države ili da je to samo način na koji bogate države žele da ograniče razvoj nerazvijenih i ostave ih u stanju siromaštva. Nasuprot ovakvoj percepciji, danas se može naći niz primera u različitim sektorima u zemljama u razvoju, koje dokazuju da je prelazak na zelenu ekonomiju nešto što ovim zemljama donosi veliku korist i što se može u velikoj meri preslikati u svim delovima sveta.

Još se ne može govoriti o ukupnoj sumi novca koja će biti potrebna da globalna ekonomija postane zelena, ali ta suma svakako neće biti mala. Postojeće procene uglavnom se vezuju za investicije neophodne za ostvarivanje postavljenih ciljeva smanjenja emisija ugljeničnih gasova. Na primer, „Blue Map“ scenario Međunarodne agencije za zaštitu životne sredine (IEA), po kome do 2050. godine treba za polovinu smanjiti emisije ugljen-dioksida u proizvodni energije, procenjuje neophodne investicije na 750 milijardi dolara godišnje u periodu od 2010. do 2030. godine i 1.600 milijardi dolara godišnje u periodu od 2030. do 2050. godine. Svetski ekonomski forum i Blumberg grupa sa druge strane procenjuju da će investiranje u obnovljivu energiju morati da se poveća za 500 milijardi dolara godišnje do 2020. godine, ukoliko se želi smanjenje globalnog zagrevanja na manje od 2°C.

Kako da znamo da je rast „zelen“?

Za to su nam potrebni objektivni pokazatelji i podaci. Sistem procene koje je razvio OECD zasniva se na četiri međusobno povezane grupe indikatora koji ukazuju na:

- Ekološku efikasnost proizvodnje i potrošnje;
- Nivo prirodnih resursa;
- Invajronmentalni kvalitet života i
- Politički i ekonomski odgovor.

Danas postoji tridesetak dobro razvijenih mogućih indikatora za praćenje zelenog rasta, od kojih je izdvojena reprezentativna grupa „vodećih“ indikatora koji prate najvažnije elemente koncepta zelene ekonomije.

Ono što danas imamo kao dostupne podatke ukazuje na sledeće prisutne trendove:

- I Pritisak na životnu sredinu globalno još raste, ali novo povećanje ekonomskog rasta po jedinici mere danas čini manji pritisak na životnu sredinu nego što je to bilo u prošlosti;
- II Postoje dokazi da se emisije ugljeničnih gasova polako sele iz zemalja članica OECD u zemlje u razvoju;
- III Industrija proizvoda i usluga vezanih za zaštitu životne sredine danas ima sve veći udeo u stvaranju dodate vrednosti i zapošljavanju.

Kako dalje do održive ekonomije?

Postoje brojni preduslovi koje treba ostvariti na putu do zelene ekonomije. Ovi preduslovi podrazumevaju promene u nacionalnim regulativama, politikama, subvencijama i sistemima podrške, ali i promene na međunarodnom tržištu, u međunarodnoj trgovini i razvojnoj pomoći. Jasno je da postojeće okruženje mnogo više pogoduje razvoju tradicionalne i na upotrebi energije iz fosilnih goriva zasnovane ekonomije. Na primer, ukoliko

budu zadržane subvencije za fosilna goriva, koje na globalnom nivou premašuju cifru od 650 milijardi dolara godišnje, teško se može govoriti o bilo kakvoj mogućnosti prelaska na obnovljive izvore energije u okviru ozelenjavanja ekonomije.

Nacionalni nivo, ako daleko najodgovorniji za sprovođenje zelene agende, moraće da izvrši odgovarajuće promene u fiskalnoj politici, kroz reformu i ukidanje subvencija koje se mogu smatrati nepovoljnim sa aspekta zaštite životne sredine (subvencije u energetici, poljoprivredi, industriji, ribarstvu, snabdevanju vodom i drugim sferama). Pored toga, neophodno je stvoriti uslove za veće investiranje kroz razvijanje novih i osnaživanje postojećih tržišnih mehanizama, unapređenje regulative i njenog sprovođenja, kao i usmeravanje investicija u sektore koji doprinose zelenoj ekonomiji. Veliki korak u ovom pravcu može da bude usvajanje politika i procedura zelenih javnih nabavki i zelenih računa.

Na nadnacionalnom nivou potrebno je uložiti dodatne napore ka sređivanju stanja na svetskim tržištima, unapređenju pravila slobodne trgovine i tokova međunarodne razvojne pomoći, kao i dodatnom ohrabivanju međunarodne saradnje. Strateško eko-menadžment planiranje poseduje neophodne integrativne potencijale za upravljanje promenama u prostoru, dugoročni vremenski horizont i poziciju katalizatora za usklađivanje javnog, društvenog i privatnog interesa. Koncept ekološki održivog društveno-ekonomskog razvoja postaje u savremenim uslovima kamen temeljac planiranja razvoja, ostvarujući uticaj na sve sfere ljudske delatnosti. Međutim, put ka održivosti je složen i dugotrajan proces, jer zahteva promenu mišljenja i ponašanja svih društvenih činilaca, odnosno prihvatanja stava da je ekološki učinak razvoja jednako važan kao i ekonomski.

Proces planiranja je izražen u izuzetno složenim aktivnostima, koje mogu ostaviti dugoročne posledice na veliki broj ljudi. Od izuzetnog je značaja da se prouče posledice i preduprede faktori koji ih izazivaju, i to tako što će se pozitivna dejstva faktora podsticati, a negativno dejstvo će se sprečavati ili će se poznavati aspekt ispoljavanja.

Koncept održivog razvoja nije nov, ali u našoj zemlji sistem eko-menadžmenta nije uspeo da obezbedi uravnoteženu organizaciju i uređenje prostora, koje bi na zadovoljavajući način zaštitilo životnu sredinu. Suprotstavljenost različitih mišljenja i interesa na relacijama „društveni i ekonomski razvoj - urbanističko planiranje - zaštita životne sredine” uticala je na stvaranje parcijalnih i međusobno nepovezanih pristupa zaštiti životne sredine. Postojeći modeli strateškog eko-menadžment planiranja pretežno uključuju zaštitu životne sredine kao poseban sektor planiranja, što sa stanovišta održivog razvoja ne može dati celovite rezultate.

Navedene okolnosti ukazuju da u sadašnjem trenutku nedostaju mnogi preduslovi za ostvarivanje suštinske uloge eko-menadžment planiranja u zaštiti životne sredine. Međutim, bez obzira na uočena ograničenja, a imajući u vidu da je planiranje ključna karika u sistemu upravljanja promenama u životnoj sredini, treba pokušati odrediti okvire za formulisane strategije upravljanja životnom sredinom u planiranju u novim i promenjenim uslovima. Ukoliko se želi postići sveukupni pozitivni razvoj urbane aglomeracije izuzetno bitan faktor čini ekološka slika grada i ekološka valorizacija njegove sredine. Koristeći iskustva razvijenih zemalja i potpisanih globalnih deklaracija, gradovi i prostor oko njih mogu naći pravilan put ka održivom razvoju svoje teritorije. Istovremeno, pretpostavka je da održivi razvoj grada ne podrazumeva samo pravilne planerske odluke već i permanentnu edukaciju donosilaca odluka (na lokalnom ili republičkom nivou) kao i sveukupno (eko) informisanje stanovnika o neophodnosti zdrave životne sredine. Jedan od načina približa-

vanja ovakvih stavova građanima je i efikasan eko-marketing nadležnih organa i institucija koji bi propagirao održivi način razmišljanja. Sve ove aspekte pokrivao bi sistem eko-menađmenta koji mora postati imperativ u budućem razvoju urbanih područja.

Održivi urbani razvoj

Održivi razvoj je put koji obezbeđuje korišćenje dobara na način koji zadovoljava potrebe razvoja sadašnjih generacija, a obezbeđuje i buduće generacije da i one zadovolje svoje potrebe. Briga za održavanje i poboljšanje kvaliteta životne sredine i zaštite zdravlja ljudi sve više raste. Postizanje učinaka u zaštiti životne sredine zahteva od svih aktera prihvatanje obaveze da se sistematski pristupi uvođenju sistema upravljanja zaštitom životne sredine (Environmental Management System (EMS)) i njegovom stalnom poboljšanju.

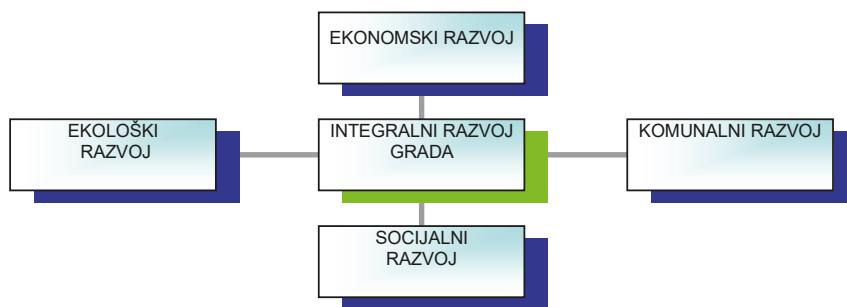
Urbani prostor plaća visoku cenu razvoja i bez uvažavanja ekoloških zakonitosti i poštovanja osnovnih ekoloških kriterijuma dalji razvoj jednostavno ne bi ni bio moguć. Svedoci smo da je stanje kvaliteta životne sredine u gradovima sve problematičnije. U tom cilju treba preduzeti dve vrste aktivnosti:

1. već degradiranu sredinu treba dovesti u stanje koje ne ometa funkcionisanje života,
2. zaštititi je na postojećem nivou kvaliteta.

Obe aktivnosti se mogu postići sistemom mera usmeravanja i upravljanja. Sistem različitih mera koje, kroz sistem organizacije društva, obezbeđuju kvalitetniju životnu sredinu može se definisati kao upravljanje životnom sredinom. Prilikom sprovođenja ovih mera u praksi mora se poći od organizacione, finansijske i pravno-legislativne konsolidacije u oblasti zaštite životne sredine.

Ekološki sistem poseduje karakteristike dinamičnog i otvorenog sistema u kojem antropogeni uticaj konstantno narušava postojeću ravnotežu u njemu i prei da jednog dana ravnoteža bude uspostavljena na štetu ljudi. Način korišćenja raspoloživog prostora u okvirima formiranja i razvoja urbanih naselja predstavlja jedan od bitnih faktora kojima čovek svesno utiče na stanje u svom eko-sistemu.

Održivi razvoj grada može se posmatrati samo kroz integralnost ekonomskog, socijalnog, komunalnog i ekološkog razvoja. Jasno je da se principi održivog razvoja moraju sprovesti prilikom planiranja ili rekonstrukcije urbanih naselja, kao i pri samom gradskom funkcionisanju. Pri tome se ne sme zaboraviti da grad predstavlja poseban entitet i kompleks prirodnih uslova i fizički izgrađenih struktura. U urbanom prostoru dominiraju ekonomski, socijalni, komunalni i ekološki problemi pa je iz tog razloga potrebno postizanje konsenzusa razvoja ove četiri oblasti. Postizanje ciljeva integralnog i održivog razvoja grada obezbeđuje se uravnoteženim razvojem i odnosima između ove četiri komponente. To je preduslov za postizanje suštinski kvalitetnog nivoa života u gradu.

Slika 1: Komponente održivog razvoja urbanih naselja

Može se reći da je cilj urbanog eko-menadžmenta poboljšanje kvaliteta životne sredine u gradovima. To podrazumeva postojanje niza mera kojima se obezbeđuje optimizacija prirodnih i društvenih činilaca koji neposredno utiču na kvalitet urbane sredine i kvalitet uslova života ljudi.

Kvalitet životne sredine se definiše državnim standardima, ali i uredbama i aktima koje donose lokalni organi uprave. Ovim propisima određuju se norme koje mora da zadovolji određena sredina da bi se smatrala povoljnom za život, rad i odmor stanovnika.

Načela upravljanja životnom sredinom

Eko-menadžment mora biti jedan od osnovnih principa urbanističkog planiranja s obzirom na to da grad predstavlja složen polifunkcionalni sistem. Stoga, prostorni raspored elemenata i funkcija su veoma značajni kako zbog funkcionisanja zajednice, tako i zbog kvaliteta života u gradu. Upravljanje životnom sredinom nije samo vezano za problem zagađivanja vode, vazduha i zemljišta, već i za obezbeđivanje ravnoteže u eko-sistemima i zaštitu prirode, kao i za upravljanje resursima, razvoj tehnoloških procesa i opreme, usavršavanje pravnih akata, sistem ekološkog obrazovanja i drugo.

Osnovu za funkcionisanje efikasnog sistema upravljanja životnom sredinom čine usaglašena načela, razgraničene nadležnosti i savremene i efikasne društveno-upravne mere. Sagledavajući specifičnosti vezane za jedan urbani prostor mogu se izdvojiti pet grupa aktivnosti koje, u međusobnoj interakciji, imaju za rezultat efikasan sistem eko-menadžmenta, to su:

1. ekonomsko prostorni aspekti upravljanja,
2. pravne osnove upravljanja,
3. tehničko-tehnološki aspekt,
4. organizacioni (institucionalni) nivo upravljanja,
5. informacioni sistem kao osnova upravljanja.

Koje će se vrste akcija preduzeti, s ciljem poboljšanja kvaliteta životne sredine, zavisi od potreba za nivoom kvaliteta, stanja same sredine, urbanih karakteristika, organizacionih i tehničkih mogućnosti zajednice da sprovede predviđene mere.

Slika 2: Aktivnosti u sistemu eko-menadžmenta

Do sada je u svetu doneto više rezolucija, programa, deklaracija i drugih dokumenata u kojima su data neka opšta uputstva koja bi trebalo da se poštuju prilikom razvoja gradova. Prilikom ekološkog planiranja održivog razvoja grada mora se voditi računa o graničnom (ekološkom) kapacitetu prostora. Ovaj koncept se zasniva na proučavanju i definisanju sposobnosti određenog prostora (eko-sistema) da prihvati emisiju zagađujućih materijala i iscrpi njihov negativni uticaj do granice koja mu obezbeđuje funkcionisanje. Drugim rečima, treba odrediti nivo opterećenja sredine a da ne dođe do narušavanja ravnoteže u eko-sistemu. Pri tome se, naravno, uzimaju u obzir sve predviđene mere kontrole i ograničavanja ispuštanja zagađujućih materijala iz bilo kog izvora. Za definisanje ekološkog kapaciteta bilo kog prostora, a posebno urbanog, potrebna su određena istraživanja koja podrazumevaju primenu metoda systemske analize, eksperimentalnog modelovanja i direktnog osmatranja. Upravo ovakva kompleksna istraživanja ukazuju na postojanost datog eko-sistema i njegovu sposobnost da podnese spoljašnje i unutrašnje presije. Definisanje ekološkog kapaciteta urbanog područja u celini za koje se strateški plan aktivnosti odnosi, ili pojedinih njegovih delova, predstavlja stratešku osnovu i preduslov ostvarivanja plana sa aspekta aktivne zaštite i upravljanja životnom sredinom.

U savremenim uslovima primena ekoloških načela u strateškom planiranju održivog razvoja gradova predstavlja imperativ. Prema brojnim autorima, osnovna načela u ovom planiranju su:

1. međuzavisnost ekoloških faktora,
2. granica tolerancije i
3. složenost odnosa u eko-sistemima.

Važno je napomenuti da eko-planiranje održivog urbanog razvoja mora predstavljati kvalitativno viši nivo planiranja od urbanističkog. Urbanisti uglavnom nisu posmatrali grad kao eko-sistem, već su prilikom tehničkog projektovanja grada prednost davali ekonomskim, higijenskim i estetskim principima. Ne ulazeći detaljnije u analizu prednosti i nedostataka ovakvog pristupa, treba napomenuti da se u skladu sa svetskim standardima i principima održivog razvoja akcenat mora staviti na ekološkim principima urbanog razvoja. To znači da se primenom ekoloških principa u planiranju urbanog razvoja i poštovanjem ekoloških standarda može napraviti sinteza između ekologije, menadžementa i urbanizma, a s ciljem održivog urbanog planiranja. Takođe, poštovanjem ekoloških faktora prilikom planiranja smanjila bi se mogućnost prekoračenja ekoloških kapaciteta sredine, a samim tim obezbedio kvalitetniji zdravstveni nivo stanovništva.

Strategije upravljanja životnom sredinom

Samit o životnoj sredini i razvoju (Rio 1992) predstavlja prekretnicu u globalnom pristupu zaštiti životne sredine. Koncept održivog razvoja je prihvaćen kao dugoročna strategija razvoja, koja reformiše pravo čoveka na zdrav i produktivan život u skladu sa prirodom. Usvojeni dokumenti predstavljaju temelj odnosa međunarodne zajednice prema životnoj sredini. Posebno je značajan dokument Agenda 21 kao putokaz za formulisanje nacionalnih i lokalnih politika, strategija, planova i programa za upravljanje životnom sredinom na osnovama koncepta održivog razvoja.

Savremena ekonomska misao je dugo bila pod uticajem doktrine da je proizvodnja motorna snaga ekonomskog rasta, da su kapital ostvaren kroz ekonomiju i prirodni resursi međusobno razmenljivi, te da je priroda besplatna. Novi pristup, umesto pojma „ekonomski rast” uvodi pojam „održivi razvoj”. Razlika je u tome što se „rast” odnosi na povećanje fizičkog obima proizvodnje (promene u veličini ili broju), dok se „održivi razvoj” odnosi na kvalitativne promene fizički nepromenjenog ekonomskog sistema. Osnovni smisao novog pristupa je da se stvori novi efikasan sistem distribucije i korišćenja resursa, polazeći od principa da se zalihe prirodnih resursa ne smeju trošiti preko granice regenerativne sposobnosti prirodnog sistema.

Održivost ne treba, kako se to čini, smatrati završenim konceptom, već ga treba smatrati ciljem razvoja. U prilog tome ide i činjenica da se u EU govori o „potrebi promena u ekonomskoj strukturi sa ciljem da se postigne prelaz ka održivoj ekonomiji”. Poslednjih godina učinjen je značajni napredak u razjašnjavanju osnovnih elemenata, relacija i pristupa u strategiji održivog razvoja, koji se zasnivaju na podjednakom tretiranju ekonomskih, ekoloških i društvenih ciljeva. Integralni pristup i tretiranje međuzavisnosti navedenih činilaca može se očekivati samo ako se pri planiranju razvoja postigne uravnoteženost sva tri aspekta održivosti. Održiva društvena zajednica je, dakle, ona koja obezbeđuje materijalnu i duhovnu ravnopravnost u okviru jedne generacije, uz pretpostavku da takva zajednica može opstati kroz buduće generacije.

Ekološki aspekti koncepta održivog razvoja odnose se na formulisanje strategija očuvanja ekološkog integriteta, odnosno zaštite životne sredine i zasnivaju se na tri osnovna faktora, to su:

1. **Odnos prema upotrebi konačnih zaliha neobnovljivih resursa.** Stepem korišćenja neobnovljivih resursa ne treba da bude veći od brzine kojom se razvija njihova odgovarajuća obnovljiva zamena.
2. **Način upotrebe obnovljivih resursa.** Stepem korišćenja obnovljivih resursa ne može biti veći od sposobnosti njihovog obnavljanja. Mnogi od ovih resursa su obnovljivi u okviru ograničenja samog eko-sistema u kome nastaju, kao što su izvorista vode za piće, zemljište, šumski fond, poljoprivredne kulture i životinjski fond.
3. **Održavanju obima emisije otpadaka u granicama apsorcionog kapaciteta životne sredine.** Nivo emisije gasovitih, tečnih i čvrstih otpadaka mora se održavati u granicama sposobnosti lokalnih eko-sistema ili globalnog sistema Zemlje da ih apsorbuje, a da se pri tome bitno ne poremeti ravnoteža tokova energije i materijala.

U Srbiji još ne postoji konsenzus u opredeljenju za održivi razvoj. Nastojanje da u procesu tranzicije svoj politički, društveni i ekonomski sistem približivo uzorima sa razvijenog

zapada, izaziva dilemu pri formulisanju startegije ekonomskog razvoja prema jednom od sledećih modela:

1. Ponoviti model privrednog razvoja sa zapada, gde je ekonomski rast ostvaren na račun degradacije životne sredine,
2. Forsirati ekonomske prioritete u periodu tranzicije, a zaštitu životne sredine ostaviti za kasnije, ili
3. Odmah prihvatiti strategiju ekološki održivog ekonomskog razvoja.

Treba imati u vidu da je posledica dosadašnjeg modela industrijalizacije Zapada, degradiranost i zagađenost životne sredine usled enormnog trošenja i iscrpljenosti prirodnih resursa. Razvijene zemlje Zapada upravo prolaze kroz fazu otklanjanja ekoloških šteta učinjenih u prošlosti. Visoke cene popravljanja narušene životne sredine su i dovele do shvatanja da je ipak jeftinije delovati preventivno, kroz razvoj ekološki kvalitetnijih tehnologija i racionalnijim korišćenjem prirodnih resursa, uključujući i prostor kojim se do skora u većini zemalja nije adekvatno gazdovalo.

Kod nekih zemalja u tranziciji prisutna je ideja o potrebi razdvajanja ekonomskih i ekoloških ciljeva razvoja. Ova varijanta ne odbacuje strateške ciljeve zaštite i unapređenja životne sredine, ali se njihovo rešavanje ostavlja za kasnije, pošto se ostvari dogovarajući ekonomski napredak. Ovakav pristup nije perspektivan, jer ako se kod novih investicija ne bi preduzele mere zaštite životne sredine i uračunali njihovi troškovi, došlo bi do neopravdano velikih oštećenja životne sredine i znatno većih troškova kasnije.

Bez obzira na izbor strategije razvoja, cena njene primene mora da se plati bilo kroz troškove sadašnje generacije, bilo da se troškovi prebace na račun budućih generacija. Svaka od navedenih alternativa imaće dugoročne posledice na nacionalnu ekonomiju, životnu sredinu i socijalni status građana. Elementi održivog razvoja sadržani su u nacionalnom investicionom planu gde je definisan cilj racionalne organizacije i uređenja prostora usklađivanjem njegovog korišćenja sa mogućnostima i ograničenjima u raspolaganju prirodnim i stvorenim vrednostima i sa potrebama dugoročnog socijalnog i ekonomskog razvoja. Za ostvarivanje navedenog cilja definisana su osnovna polazišta koja, pored ostalog, obuhvataju:

- Zaustavljanje dalje degradacije prostora, ugrožavanja i uništavanja prirodnih resursa i dobara,
- Ravnomerni razmeštaj stanovništva, privrednih i ostalih aktivnosti, u skladu sa potrebama proklamovanog ravnomernog regionalnog razvoja zemlje,
- Usklađivanje dinamike između procesa deagrarizacije, industrijalizacije i urbanizacije,
- Zaštita životne sredine.

U oblasti zaštite životne sredine definisani su sledeći ciljevi:

1. **Kvalitetna zaštita životne sredine.** Ovaj cilj podrazumeva obezbeđenje: čistog vazduha, dovoljne količine vode za piće, očuvano poljoprivredno zemljište, eko-sistemi i biološka raznovrsnost, zdravstveno bezbedna hrana, uređena naselja i ugodnost boravka na radnom mestu i mestu stanovanja.
2. **Racionalno korišćenje prirodnih resursa.** Ovaj cilj se iscrpljuje u racionalno korišćenju naročito neobnovljivih ili delimično obnovljivih, bolje iskorišćavanje siro-

vina i energije, smanjenje otpada i povećanje stepena recikliranja, bezbedno depovanje svih vrsta otpada, sanacija ekoloških i prostornih posledica eksploatacije sirovina.

3. **Zaustavljanje dalje degradacije životne sredine.** Posebno je aktuelan u kritično zagađenim urbanim i industrijskim centrima, u ekološki najvrednijim područjima.
4. **Zaštita prirodnih predela, ambijenata i pejzaža.**
5. **Podrška vaspitnim i obrazovnim programima u oblasti zaštite životne i prirodne sredine.**

Modeli eko-menadžmenta

Dosadašnji pristup zaštiti životne sredine nije dao zadovoljavajuće rezultate u unapređenje stanja životne sredine. Budući da su korišćenje zemljišta i drugih prirodnih resursa u uskoj vezi sa stanjem životne sredine, primena kriterijuma zaštite životne sredine u planiranju namene zemljišta, industrijskih aktivnosti, energetike, saobraćaja, turizma i drugih sektora treba da postanu ključni faktor za obezbeđivanje kvaliteta životne sredine. Stoga planiranje, a naročito kontrola planske i investicione dokumentacije i aktivnosti, treba da postanu glavno sredstvo za zaštitu i unapređenje životne sredine. Za postizanje tog cilja neophodno je razviti i usavršiti instrumente i metode za upravljanje i zaštitu životne sredine u procesu planiranja, kao i u procesu sprovođenja planova. Akcije se sastoje u donošenju odluka, izboru varijanti i nastojanju da se izbor učini efikasnim. Za potrebe klasifikacije modela donošenja odluka, mogu se izdvojiti modeli:

- otvoreni / zatvoreni,
- demokratski / nedemokratski
- racionalan / neracionalan,
- efikasna / neefikasan.

Osnovni cilj je da se upravljanje predstavi kao uređen sistem u okviru koga se unapred zna utvrđen redosled. Modeliranje predstavlja jedan od načina ostvarivanja osnovnog cilja. Prioritet je da model bude racionalan i efikasan. Modeliranjem se ne isključuje mogućnost „odstupanja” od unapred utvrđenog redosleda prioriteta ili nepredviđenih uticaja, jer je nemoguće napraviti idealan model. Nedostatak sistematizovane metodologije upravljanja kvalitetom životne sredine u eko-menadžmentu nije slučajna, jer je za svaku prostornu celinu karakteristična složena struktura prirodne i izgrađene sredine, te promenljivost stanja i stohastičko odvijanje prirodnih i veštačkih procesa u prostoru i vremenu.

Sistemske pristup upravljanju životnom sredinom privlači veliko interesovanje, ali nije se odmaklo dalje od konceptualnih modela, posebno kada je u pitanju ukupnost sistema zaštite životne sredine. Zato se u projektovanju modela sistema koriste kombinovane tehnike, kao što su:

- Konceptualni modeli,
- Hijerarhijsko modelovanje,
- Dijagrami tokova.

Konceptualni modeli predstavljaju skraćeni opis posmatranog dela realnog sveta, iskazan tekstom i slikom. Takvi modeli olakšavaju komunikaciju između učesnika u procesu

planiranja i u procesu donošenja odluka, jer obuhvataju osnovnu strukturu posmatranog sistema, definišu ograničenja modela i uslove za njihovo dalje razvijanje. Jedan konceptualni model sadrži objekte u sistemu i njihove relacije. Objekti su u principu grupe pojedinačnih entiteta, koji imaju slične funkcionalne osobine. Objekti međusobno imaju odgovarajuće funkcionalne veze koje ukazuju na položaj objekata u strukturi sistema, kao i međudejstvo jednog objekta na drugi. Najjednostavniji konceptualni model prostora obuhvaćenog granicama nekog plana može se teorijski predstaviti modelom crne kutije. Svrha ovog modela je da ukaže na osnove koncepta i postupak upravljanja promenama u prostoru korišćenjem povratne sprege između ulaznih i izlaznih faktora sistema.

Pristup projektovanju integralnog modela zaštite zasniva se na činjenici da je transformacija životne sredine kroz izradu i implementaciju planova suštinski zavisna od:

- identifikacije i analize zatečenog stanja životne sredine,
- procene ekološkog učinka planiranih aktivnosti i procesa u prostoru i
- sredstava i mera za ostvarivanje politika zaštite i unapređenja sredine.

Ekološki pristup planiranju zasniva se na proceni ekološkog kapaciteta prostora, što zahteva stvaranje obimne baze podataka o stanju životne sredine, izvođenje indikatora životne sredine, a u novije vreme indikatora održivog razvoja. Posebno značajan instrument za preventivnu zaštitu životne sredine jeste primena sistema procene uticaja planskih rešenja na životnu sredinu, koji omogućuje da se u okviru planova različitih nivoa obezbedi strateški okvir, čime se stvaraju uslovi za usklađivanje pristupa zaštiti životne sredine na državnom, regionalnom i lokalnom nivou. Planirane aktivnosti i zahvati u prostoru mogu da predstavljaju izvore degradacije i zagađenja fizičkih delova životne sredine, usled promena tokova potrošnje energije, vode, vazduha i materijala. Poremećaji u fizičkoj sredini, koji prevazilaze ekološki kapacitet prostora, nužno izazivaju negativne posledice kod ljudi, eko-sistema, prirodnih i kulturnih dobara. Povezivanjem navedenih relacija između pojedinih objekata dobija se celovit i fleksibilan model upravljanja životnom sredinom.

Proces planiranja je isprepleten procesom donošenja odluka, a sam proces upravljanja nezamisliv je bez odgovarajućeg informacionog sistema. Naime, u procesu upravljanja od suštinskog značaja je adekvatno i pravovremeno donošenje odluka i to na osnovu pouzdanih informacija. Viši stepen otvorenosti i demokratičnosti modela odlučivanja može se postići primenom načela transparentnosti. Obavezna web prezentacija sa osnovnim informacijama, javni tenderi sa kriterijumima za izbor obrađivača, precizno i nedvosmisleno formulisanje ugovornih obaveza između naručioca i obrađivača su samo prvi korak u novoj organizaciji sistema planiranja održivog razvoja gradova.

ZAKLJUČAK

Poslednjih godina problemi urbanog razvoja, kao i zaštita životne sredine kod nas postaju veoma složeni, u prvom redu zbog dramatičnih političkih i društvenih promena, produbljivanja društveno-ekonomske krize i veoma velikih migracija stanovništva. Ograničenja realne strategije razvoja na duži rok, sa stanovišta efikasnog i racionalnog planiranja, korišćenja, organizovanja i pravnog uređenja jeste krupan nedostatak, budući da se u prostoru ništa ne dešava, a da nije u interakciji sa društveno-ekonomskim razvojnim

procesima. Imajući u vidu da je planiranje ključna karika u sistemu upravljanja promenama u životnoj sredini, treba odrediti okvir za formulisanje strategija eko-menadžmenta u novim i promenljivim uslovima. U vezi sa tim, predložen je pristup eko-menadžmenta u planiranju, koji obezbeđuje kompleksno rešavanje ekoloških problema i veću fleksibilnost u donošenju odluka. Omogućuje kombinovanje preventivnih i mera sanacije, izborom odgovarajućih metoda i instrumenata koji se mogu primeniti na različitim nivoima planiranja.

Planiranje kao elemenat eko-menadžmenta, koje je zasnovano na ekološkim principima, poseduje neophodne integrativne potencijale za upravljanje promenama, dugoročni vremenski horizont i poziciju katalizatora za usklađivanje sektorskih razvojnih politika i strategija. U savremenim uslovima i vremenu kada je koncept održivog razvoja prihvaćen na globalnom nivou, uloga strateškog planiranja u eko-menadžmentu postaje još značajnija, jer je jasno da su posledice sadašnjih odluka kritične odrednice kako za troškove ekonomskog i socijalnog razvoja, tako i za cenu obezbeđenja kvaliteta životne sredine.

Društveno-ekonomska situacija i odnos prema životnoj sredini kod nas ukazuju da u sadašnjem trenutku nedostaju mnogi preduslovi za ostvarivanje suštinske uloge urbanog planiranja. Međutim, bez obzira na uočena ograničenja, a imajući u vidu da je planiranje ključna karika u sistemu održivog upravljanja promenama u životnoj sredini, predloženi su okviri za formulisanje strategija upravljanja životnom sredinom.

Strategija eko-menadžmenta u planiranju održivog razvoja urbanih sredina zasniva se na sledećim načelima:

- zaštita prirodnih vrednosti i kulturnog dobra jeste apsolutni prioritet,
- racionalno korišćenje zemljišta, vode, energije i ukupnih prirodnih resursa,
- dosledna primena principa predostrožnosti za one aktivnosti koje mogu da dovedu do rizika i neizvesnosti ili da izazovu ekološku štetu,
- kao bolju i elegantniju varijantu u rešavanju ekoloških nedoumica koristiti pristup „predvideti i sprečiti” umesto pristupa „reagovati i lečiti”,
- obezbediti usaglašenost politika i strategija zaštite životne sredine na svim nivoima (od lokalnog do nacionalnog),
- obezbediti primenu modela ekološke predvidljivosti i učešća javnosti u donošenju odluka o urbanom, prvenstveno prostornom razvoju.

Novi pristup obezbeđuje veću fleksibilnost u donošenju odluka, jer pored ekološko-tehničkih faktora uvažava u većoj meri društveno-ekonomska pitanja, tako da se kroz konsenzus zainteresovanih strana može doći do usklađivanja interesa države, investitora, lokalnih zajednica i građana.

LITERATURA

1. Đurić, S., Stošić-Mihajlović, Lj., „Menadžment sistemi u funkciji povećanja energetske efikasnosti”, monografija, Održivi prostorni razvoj gradova, IAUS, Beograd, 2008., 273-783
2. Đukanović, M., „Životna sredina i održivi razvoj”, Elit, Beograd, 1996., 172
3. Lješević, M., „Determinacija indikatora održivosti grada”, monografija, Strategija razvoja i uređenja naselja u novim uslovima, UUS, Beograd, 1998., 235-248.
4. Mihajlović, P., Đurić, S., Stošić-Mihajlović, Lj., „Upravljanje raspoloživim alternativnim energetskim resursima u urbanoj sredini”, monografija, Održivi prostorni razvoj gradova, IAUS, Beograd, 2008., 172-190.

5. O' Riordan, T., „*Environmental Science for Environmental Management*”, Longman Group, Singapore
6. Stošić-Mihajlović, Lj., „*Strateški aspekti ekonomskog, ekološkog i prostornog razvoja i investiranja*”, monografija, Industrijski menadžment i razvoj, FIM, Kruševac, 2007., 125-142.
7. Stošić-Mihajlović, Lj., „*Strategije lokalnog ekonomskog razvoja*”, monografija, Industrijski menadžment i razvoj, FIM, Kruševac, 2007., 157-189.
8. Stošić-Mihajlović, Lj., Đurić, S., „*Ekonomska održivost prostornog razvoja Srbije*”, monografija, Održivi prostorni razvoj gradova, IAUS, Beograd, 2008.
9. Stošić-Mihajlović, Lj., Đurić, S., „*Analiza troškova i dobiti u ekonomskoj problematici upravljanja industrijskim otpadom strategije lokalnog ekonomskog razvoja*”, monografija, Održivi prostorni razvoj gradova, IAUS, Beograd
10. Radovic, Vesela, Bezbednost životne sredine, EDUCONS UNIVERZITET, Novi Sad 2013.god
11. Filipović, D. (2000): „*Modelovanje zagađivanja životne sredine gradova - monitoring i zaštita*, monografija“, zadužbina Andrejević, Beograd